

In the Name of Allah, the Compassionate the Merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه: امانی، مدینه، ۱۳۴۶
عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با علوم بلاغی / مدینه امانی
مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۰۲
مرجع تولید: پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ / مجتمع آموزش عالی بنت الهدی
مشخصات ظاهری: ۲۷۰ ص
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۱۵-۲۵۳-۵
یادداشت: کتابنامه: ص [۲۶۵]- ۲۷۰؛ همچنین به صورت زیرنویس
موضوع: قرآن -- مسائل ادبی -- معانی و بیان / راهنمای آموزشی (عالی)
قرآن -- مسائل لغوی -- راهنمای آموزشی / زبان عربی -- معانی و بیان
شناسه افزوده: جامعة المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده‌بندی کنگره: BP۸۲ / ۲
رده‌بندی دیوبندی: ۲۹۷ / ۱۵۳
شماره کتابشناسی ملی: ۹۲۸۰۳۱۵
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

BA0551

آشنایی با علوم بلاغی

مؤلف: مدینه امانی

چاپ اول: ۱۴۰۲ ش / ۱۴۴۵ اق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ شمارگان: ۵۰۰ قیمت:

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴

تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

📧 pub_almustafa

🌐 pub-almustafa.ir

✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

آشنایی با علوم بلاغی

مدینه امانی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، درگرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

۱۷	مقدمه
۲۳	درس اول: مباحث مقدماتی
۲۳	بلاغت در لغت و اصطلاح
۲۴	بلاغت متکلم
۲۴	بلاغت کلام
۲۴	مقتضای حال
۲۵	تعریف فصاحت در لغت و اصطلاح
۲۵	شرایط کلمه فصیح
۲۶	۱. عدم تنافر حروف
۲۶	۲. عدم غرابت
۲۶	۳. عدم مخالفت با قیاس
۲۷	شرایط کلام فصیح
۲۷	۱. عدم تنافر کلمات
۲۷	۲. عدم ضعف تألیف
۲۸	۳. عدم تعقید لفظی
۲۸	۴. عدم تعقید معنوی
۲۹	۵. عدم کثرت تکرار

۲۹. اهمیت و فایده علم بلاغت _____
۲۹. موضوع علم بلاغت _____
۲۹. اقسام علوم بلاغی _____

بخش اول: علم معانی

۳۵. درس دوم: علم معانی _____
۳۵. تعریف علم معانی _____
۳۶. ابواب علم معانی _____
۳۹. درس سوم: انواع کلام _____
۳۹. تعریف کلام _____
۴۰. کلام خبری _____
۴۰. اهداف خبر _____
۴۰. الف) اهداف اصلی خبر _____
۴۰. ۱. فایده خبر (آگاهی بخشی) _____
۴۱. ۲. لازم فایده _____
۴۱. ب) اهداف فرعی خبر _____
۴۲. انواع کلام خبری _____
۴۲. ۱. خبر ابتدایی _____
۴۳. ۲. خبر طلبی _____
۴۴. ۳. خبر انکاری _____
۴۹. درس چهارم: خروج کلام از مقتضای ظاهر حال _____
۴۹. حالت های خروج کلام از مقتضای ظاهر حال _____
۴۹. ۱. غیر منکر به منزله سائل مردّد _____
۵۱. ۲. غیر منکر به منزله منکر _____
۵۲. ۳. عالم به حکم به منزله جاهل _____
۵۲. ۴. منکر به منزله خالی الذهن _____

۵۳	التفات
۵۳	حالات های التفات
۶۱	درس پنجم: کلام انشایی
۶۱	تعریف «انشاء» در لغت و اصطلاح
۶۱	اقسام انشاء
۶۲	۱. انشاء طلبی
۶۲	نمونه های انشاء طلبی در قرآن
۶۲	۲. انشاء غیر طلبی
۶۵	درس ششم: امر
۶۵	تعریف «امر» در لغت و اصطلاح
۶۵	صیغه های «امر»
۶۶	معنای اصلی امر
۶۷	معانی امر
۷۵	درس هفتم: نهی
۷۵	تعریف نهی در لغت و اصطلاح
۷۶	معانی مجازی نهی
۸۱	درس هشتم: استفهام
۸۱	تعریف استفهام در لغت و اصطلاح
۸۲	ادات استفهام
۸۳	معانی استفهام
۸۶	استعمال خبر به جای انشاء
۹۱	درس نهم: ذکر و حذف
۹۱	اجزای کلام
۹۲	انگیزه های بلاغی ذکر اجزای کلام

۹۲. _____ حالت‌های حذف اجزای کلام
۹۳. _____ اهداف حذف اجزای کلام
۹۷. _____ درس دهم: تقدیم و تاخیر
۹۷. _____ اهداف تقدیم اجزای کلام
۱۰۳. _____ درس یازدهم: تعریف و تنکیر
۱۰۳. _____ تعریف و تنکیر اجزای کلام
۱۰۳. _____ اقسام معرفه
۱۰۴. _____ اهداف استفاده از موصول در کلام
۱۰۶. _____ اهداف استفاده از اسم اشاره
۱۰۷. _____ اهداف استفاده از مضاف به معرفه
۱۰۷. _____ نکره آمدن اجزای کلام
۱۰۷. _____ اهداف نکره آوردن اجزای کلام
۱۱۳. _____ درس دوازدهم: اطلاق و تقييد
۱۱۳. _____ تعریف اطلاق و تقييد
۱۱۴. _____ اهداف ذکر نعت
۱۱۴. _____ اهداف ذکر عطف
۱۱۵. _____ تقييد به شرط
۱۱۵. _____ استعمال «إن» و «إذا»
۱۱۹. _____ درس سیزدهم: قصر
۱۱۹. _____ قصر
۱۱۹. _____ تعریف قصر در لغت و اصطلاح
۱۲۰. _____ شیوه‌های قصر
۱۲۱. _____ تقسیمات قصر
۱۲۱. _____ تقسیم اول قصر
۱۲۱. _____ ۱. قصر حقیقی

۱۲۲. ۲. قصر اضافی _____
۱۲۲. تقسیم دوم قصر _____
۱۲۲. ۱. قصر صفت بر موصوف _____
۱۲۲. ۲. قصر موصوف بر صفت _____
۱۲۷. درس چهاردهم: وصل و فصل _____
۱۲۷. تعریف وصل و فصل _____
۱۲۸. مواضع وصل _____
۱۲۸. ۱. قصد تشریک بین دو جمله در حکم یا اعراب _____
۱۲۸. ۲. عدم اخلال در معنا _____
۱۲۹. ۳. اتحاد در خبر و انشاء _____
۱۲۹. مواضع فصل _____
۱۲۹. ۱. عدم تشریک دو جمله در حکم یا اعراب _____
۱۳۰. ۲. اختلاف دو جمله در خبر و انشاء _____
۱۳۰. ۳. جمله دوم تابع جمله اول _____
۱۳۱. ۴. پاسخ سؤال مقدر _____
۱۳۵. درس پانزدهم: ایجاز، اطناب و مساوات _____
۱۳۵. ایجاز در لغت و اصطلاح _____
۱۳۶. انواع ایجاز _____
۱۳۶. ۱. ایجاز حذف _____
۱۳۶. ۲. ایجاز قصر _____
۱۳۷. نمونه‌های ایجاز قصر در قرآن _____
۱۴۳. درس شانزدهم: اطناب _____
۱۴۳. تعریف اطناب _____
۱۴۴. انواع اطناب _____
۱۴۴. ۱. ایضاح بعد از ابهام _____

۱۴۴. توشیح _____
۱۴۵. ذکر خاص بعد از عام _____
۱۴۵. ذکر عام بعد از خاص _____
۱۴۶. تکرار _____
۱۴۷. تذییل _____
۱۴۷. اعتراض _____
۱۴۸. احتراس _____

بخش دوم: علم بیان

۱۵۵. درس هفدهم: علم بیان _____
۱۵۵. تعریف علم بیان در لغت و اصطلاح _____
۱۵۶. ابواب علم بیان _____
۱۵۹. درس هجدهم: تشبیه (۱) _____
۱۵۹. تعریف تشبیه در لغت و اصطلاح _____
۱۵۹. ارکان تشبیه _____
۱۶۳. درس نوزدهم: اقسام تشبیه (۲) _____
۱۶۳. تقسیم اول به اعتبار حسی و عقلی بودن طرفین تشبیه _____
۱۶۳. ۱. محسوس به محسوس _____
۱۶۳. ۲. معقول به معقول _____
۱۶۴. ۳. محسوس به معقول _____
۱۶۴. ۴. معقول به محسوس _____
۱۶۴. تقسیم دوم به اعتبار ادات تشبیه _____
۱۶۴. ۱. مرسل _____
۱۶۴. ۲. مؤکد _____
۱۶۴. تقسیم سوم به اعتبار وجه شبه _____
۱۶۵. ۱. مفصل _____

- ۱۶۵ _____ ۲. مجمل
- ۱۶۵ _____ تشبیه بلیغ
- ۱۶۵ _____ تقسیم چهارم به اعتبار مفرد و مرکب بودن طرفین تشبیه
- ۱۶۵ _____ ۱. مفرد به مفرد
- ۱۶۶ _____ ۲. مفرد مقید به مفرد مقید
- ۱۶۶ _____ ۳. مفرد به مرکب
- ۱۶۶ _____ ۴. مرکب به مرکب
- ۱۷۱ _____ درس بیستم: انواع تشبیه (۳)
- ۱۷۱ _____ ۱. تشبیه تمثیلی
- ۱۷۲ _____ ۲. تشبیه ضمنی
- ۱۷۲ _____ ۳. تشبیه مقلوب
- ۱۷۵ _____ درس بیست و یکم: اهداف تشبیه (۴)
- ۱۷۵ _____ ۱. بیان امکان مشبّه
- ۱۷۶ _____ ۲. بیان حال مشبّه
- ۱۷۶ _____ ۳. بیان مقدار حال مشبّه در شدت و ضعف
- ۱۷۷ _____ ۴. زیبا جلوه دادن مشبّه
- ۱۷۷ _____ ۵. زشت جلوه دادن و مذمت کردن مشبّه
- ۱۸۱ _____ درس بیست و دوم: مجاز و اقسام آن
- ۱۸۱ _____ تعریف مجاز
- ۱۸۲ _____ اقسام مجاز
- ۱۸۲ _____ مجاز لغوی
- ۱۸۳ _____ انواع مجاز لغوی
- ۱۸۳ _____ ۱. مجاز لغوی مرسل
- ۱۸۳ _____ ۲. مجاز لغوی غیر مرسل
- ۱۸۳ _____ علاقات مجاز لغوی مرسل
- ۱۸۳ _____ ۱. علاقه جزئیت

- ۱۸۴ . ۲. علاقه کلیت _____
- ۱۸۴ . ۳. علاقه سببیت _____
- ۱۸۵ . ۴. علاقه مسببیت _____
- ۱۸۵ . ۵. علاقه محلیه _____
- ۱۸۵ . ۶. علاقه حالیه _____
- ۱۸۶ . ۷. علاقه به اعتبار گذشته _____
- ۱۸۶ . ۸. علاقه به اعتبار آینده _____
- ۱۸۹ _____ درس بیست و سوم: مجاز عقلی
- ۱۸۹ _____ مجاز عقلی
- ۱۹۰ _____ ملازمات مجاز عقلی (اسناد مجازی)
- ۱۹۰ . ۱. اسناد به سبب _____
- ۱۹۱ . ۲. اسناد به مکان _____
- ۱۹۱ . ۳. اسناد به زمان _____
- ۱۹۱ . ۴. اسناد به مصدر _____
- ۱۹۲ . ۵. اسناد به فاعل در معنا _____
- ۱۹۲ . ۶. اسناد به مفعول در معنا _____
- ۱۹۵ _____ درس بیست و چهارم: استعاره
- ۱۹۵ _____ تعریف استعاره
- ۱۹۶ _____ ارکان استعاره
- ۱۹۶ _____ تقسیمات استعاره
- ۱۹۶ _____ تقسیم اول استعاره
- ۱۹۷ . ۱. استعاره تصریحیه _____
- ۱۹۷ . ۲. استعاره مکنیه _____
- ۱۹۸ . ۳. استعاره تخیلیه _____
- ۱۹۸ _____ تقسیم دوم استعاره

- ۱۹۸ ۱. استعاره مرشحه
- ۱۹۹ ۲. استعاره مجردة
- ۱۹۹ ۳. استعاره مطلقه
- ۲۰۰ تقسیم سوم استعاره
- ۲۰۰ ۱. استعاره اصلیه
- ۲۰۰ ۲. استعاره تبعیه
- ۲۰۱ ۳. استعاره تمثیلیه یا تمثیل
- ۲۰۷ درس بیست و پنجم: کنایه (۱)
- ۲۰۷ تعریف کنایه در لغت و اصطلاح
- ۲۰۸ تفاوت مجاز و کنایه
- ۲۰۸ ارکان کنایه
- ۲۰۹ تقسیمات کنایه
- ۲۰۹ تقسیم اول کنایه
- ۲۰۹ ۱. کنایه از صفت
- ۲۰۹ ۲. کنایه از موصوف
- ۲۱۰ ۳. کنایه از نسبت
- ۲۱۳ درس بیست و هشتم: کنایه (۲)
- ۲۱۳ تقسیم کنایه به اعتبار وسائط
- ۲۱۳ ۱. تلویح
- ۲۱۴ ۲. رمز
- ۲۱۵ ۳. ایما و اشاره
- ۲۱۵ ۴. تعریض (طعنه زدن)

بخش سوم: علم بدیع

- ۲۲۱ درس بیست و هفتم: علم بدیع
- ۲۲۱ بدیع در لغت و اصطلاح
- ۲۲۲ ابواب علم بدیع

- ۲۲۵ _____ درس بیست و هشتم: محسنات معنوی (۱)
- ۲۲۵ _____ محسنات معنوی
- ۲۲۵ _____ طباق
- ۲۲۶ _____ انواع طباق
- ۲۲۶ _____ ۱. طباق سلب
- ۲۲۷ _____ ۲. طباق ایجاب
- ۲۲۷ _____ مقابله
- ۲۲۸ _____ توریه
- ۲۳۳ _____ درس بیست و نهم: محسنات معنوی (۲)
- ۲۳۳ _____ استخدام
- ۲۳۴ _____ ارضاد
- ۲۳۵ _____ مشاکله
- ۲۳۶ _____ حسن تعلیل
- ۲۳۹ _____ درس سی ام: محسنات معنوی (۳)
- ۲۳۹ _____ لَفّ ونشر
- ۲۴۰ _____ انواع لَفّ ونشر
- ۲۴۰ _____ ۱. لَفّ ونشر مرتب
- ۲۴۰ _____ ۲. لَفّ ونشر مشوّش (نا مرتّب)
- ۲۴۵ _____ درس سی و یکم: محسنات لفظی (۱)
- ۲۴۵ _____ جناس
- ۲۴۶ _____ انواع جناس
- ۲۴۶ _____ الف) جناس تامّ
- ۲۴۶ _____ ۱. مماثل
- ۲۴۶ _____ ۲. مستوفی

- ۲۴۷ _____ (ب) جناس غیر تام
- ۲۴۷ _____ ۱. جناس ناقص
- ۲۴۷ _____ ۲. جناس محزّف
- ۲۴۸ _____ ۳. جناس مختلف
- ۲۴۹ _____ ۴. جناس مقلوب
- ۲۵۳ _____ درس سی و دوم: محسنات لفظی (۲)
- ۲۵۳ _____ سجع
- ۲۵۴ _____ انواع سجع
- ۲۵۴ _____ ۱. سجع مطوّف
- ۲۵۴ _____ ۲. سجع مرصّع
- ۲۵۵ _____ ۳. سجع متوازی
- ۲۵۵ _____ اقتباس
- ۲۵۶ _____ ردّ العجز علی الصدر
- ۲۵۷ _____ موازنه
- ۲۶۱ _____ درس سی و سوم: محسنات لفظی (۳)
- ۲۶۱ _____ براعت استهلال
- ۲۶۳ _____ حسن الانتهاء
- ۲۶۵ _____ منابع و مآخذ

مقدمه

قرآن کریم خاستگاه علوم ارزشمندی مانند صرف، نحو، بلاغت و تفسیر است. دانش بلاغت از کارآمدترین ابزارهای تفسیر در فهم و تحلیل آیات قرآن کریم است. ابوهلال عسکری (۳۹۵ق) شایسته‌ترین علم برای یادگیری بعد از شناخت خداوند و شناخت عدل و تصدیق وعده و وعید را «علم بلاغت» و «شناخت فصاحت» می‌داند. از مهم‌ترین اهداف علم بلاغت، «شناخت اعجاز قرآن کریم» و «بیان سرّ اعجاز» آن است. در قرون دوم و سوم، علما و ادبای عرب در زمینه اعجاز قرآن و بلاغت آن به تحقیق و بررسی پرداختند، از همین جا بود که دیباچه علم بلاغت گشوده شد. نشانه‌های علم بلاغت در «الکتاب» سیبویه (۱۸۰ق) با ذکر مطالبی مانند معنانشناسی ذکر و حذف و تقدیم و تأخیر و «معانی القرآن» فراء (۲۰۷ق) و «مجاز القرآن» ابوعبیده (۲۰۹ق) آشکار است. کتاب «الحیوان» جاحظ (۲۵۵ق) مملوّ از اشاراتی ظریف به «حقیقت و مجاز»، «تشبیه»، «استعاره» و «کنایه» است. ابن قتیبّه (۲۷۶ق) در کتاب «تأویل مشکل القرآن» موضوعات بلاغت را مرتب ساخت. علی بن عیسی الرمانی (۳۸۶ق) در رساله «النکت فی اعجاز القرآن» بلاغت را به سه طبقه تقسیم کرد. ابوهلال عسکری (۳۹۵ق) کتاب «الصناعتین» را برای برطرف کردن نقص کتاب «البیان و التبیین» جاحظ (۲۵۵ق) نگاشت. علم بلاغت در دو کتاب

«تلخیص البیان فی مجازات القرآن» و «المجازات النبویة» اثر ارزشمند شریف رضی (۴۰۶ق) به صحنه عمل و تطبیق کشانده شد. با تألیف کتاب‌های «دلایل الاعجاز» و «اسرار البلاغه» به قلم عبدالقاهر جرجانی (متوفی ۴۷۱ق) علم معانی و بیان پایه‌گذاری شد. محمود زمخشری (۵۳۸ق) علم معانی و علم بیان را از هم جدا کرد و آن دو را مهم‌ترین توشه مفسر دانست. سگاکي (۶۲۶ق) بخش سوم از کتاب «مفتاح العلوم» را به علوم بلاغی (بیان و بدیع) اختصاص داد و بلاغت را به عنوان دانش مستقل در عرض صرف و نحو قرار داد. خطیب قزوینی (۷۳۹ق) با تألیف «تلخیص المفتاح» به تصحیح و پیرایش «مفتاح العلوم» پرداخت و سپس با هدف شرح مبهمات «تلخیص المفتاح» و شرح آراء عبدالقاهر جرجانی (۴۷۱ق) که در تلخیص منعکس نشده بود، کتاب «الایضاح فی علوم البلاغه» را تألیف نمود. او «معانی ثانویه» را لازمه شخصیت متکلم بلیغ دانست و موضوع علم معانی را «لفظ عربی بلیغ از نظر دلالت بر معانی ثانویه» معرفی نمود. شرح نویسی بر کتاب خطیب قزوینی اوج گرفت و سعد الدین تفتازانی (۷۹۲ق) دو کتاب «المطول» و «مختصرالمعانی» را در شرح «تلخیص المفتاح» نوشت که سال‌هاست در حوزه‌های معتبر شیعه و اهل سنت به عنوان کتاب درسی مورد توجه قرار دارد و شرح نویسندگان دیگر بر «تلخیص المفتاح» در کتاب واحدی به نام «شروح تلخیص» گردآوری شده است.

سید جعفر سید باقر حسینی با تألیف کتاب‌های «اسالیب المعانی فی القرآن»، «اسالیب البیان فی القرآن» و «اسالیب البدیع فی القرآن» اثری ماندگار از خود به جا گذاشته است. ذکر تاریخچه علم بلاغت و سیر تطوّر آن در مقدمه کتاب‌های ایشان حائز اهمیت است. نویسندگان در این سه کتاب تلاش کرده است جلوه‌های بلاغی آیات قرآن کریم را پیش روی خواننده قرار دهد.

«جواهر البلاغة» اثر احمد هاشمی در بردارنده قواعد مهم بلاغت همراه با نمونه‌های فراوان از آیات قرآن و اشعار به زبان عربی است که به جهت سبک نگارش، سال‌هاست به عنوان منبع درسی در حوزه ودانشگاه مورد استفاده قرار گرفته است.

کتاب مختصر و جامع «دروس في البلاغة» اثر معین دقیق عاملی نیز به جهت سبک نگارش از منابع درسی بلاغت جهت تدریس به شمار می‌رود.

آشنایی با علوم بلاغی

کتاب حاضر با عنوان «آشنایی با علوم بلاغی» حاصل سال‌ها تدریس و ممارست نگارنده در حوزه صرف و نحو و بلاغت است. در این کتاب تلاش شده است مباحث بلاغت، ساده و روان برای مخاطبان بیان شود.

کتاب در سه بخش علم معانی و بیان و بدیع تنظیم شده است. بخش نخست کتاب که به علم معانی اختصاص دارد شامل شانزده درس است. درس اول شامل مباحث مقدماتی مانند تعریف «بلاغت و فصاحت» و شرایط فصاحت کلمه و کلام است. درس دوم علم معانی تعریف شده و بیان ابواب آن ذکر گردیده است. در درس سوم به تعریف کلام و انواع کلام خبری و اهداف خبر پرداخته شده است. درس چهارم به شناسایی «حالت‌های خروج کلام از مقتضای ظاهر حال» و «التفات» و انواع آن اختصاص دارد. درس‌های پنجم تا نهم به کلام انشایی و انواع انشاء طلبی پرداخته است. درس نهم به باب دوم علم معانی یعنی «ذکر و حذف» می‌پردازد. از درس دهم تا شانزدهم ابواب دیگر علم بیان یعنی «تقدیم و تأخیر»، «تعریف و تنکیر»، «اطلاق و تقیید»، «قصر» و «ایجاز و اطناب و مساوات» معرفی شده و به اهداف به کارگیری آن‌ها پرداخته شده است.

درس هفدهم تا بیست و هفتم به بخش دوم علم بلاغت یعنی «علم بیان» اختصاص دارد. در درس هفدهم علم بیان تعریف شده و ابواب آن ذکر گردیده است.

درس هجدهم تا بیست و یکم به اولین باب از ابواب علم بیان یعنی «تشبیه» و اقسام آن به اعتبارات مختلف پرداخته و اهداف آن بیان شده است.

«مجاز» باب دوم از ابواب علم بیان است که در درس بیست و دوم، به تعریف و اقسام آن و بیان علاقات مجاز مرسل پرداخته شده و در درس بیست و سوم «مجاز عقلی» و ملابسات آن با ذکر مثال توضیح داده شده است.

در درس بیست و پنجم «استعاره» تعریف شده و تقسیمات آن به تفصیل با ذکر مثال‌های قرآنی بیان شده است.

درس‌های بیست و ششم و بیست و هفتم به تعریف «کنایه»، ارکان و اقسام آن اختصاص داده شده‌اند.

جهت حسن ختام بخش دوم، نمونه‌های «استعاره»، «کنایه»، «تلویح» و «تعریض» در قرآن تحت عنوان «ملحقات» جهت نشان دادن اهمیت این مباحث در تفسیر آیات قرآن، با استفاده از کلام مفسران برای استفاده مخاطبان ذکر گردیده است.

از درس بیست و هفتم تا پایان کتاب به بخش سوم یعنی «علم بدیع» اختصاص دارد. در این درسها ده محسنه معنوی و هفت محسنه لفظی معرفی شده است.

در درس بیست و هشتم، «طباق» و انواع آن، «مقابله» و «توریه» با مثال‌های قرآنی توضیح داده شده‌اند.

درس بیست و نهم به «استخدام»، «ارصاد»، «مشاکله» و «حسن تعلیل» اختصاص داده شده است.

«لَف و نَشْر»، «تَأْکِید المَدْح بما یَشْبِه الدَّم» و «تَأْکِید الدَّم بما یَشْبِه المَدْح» از مباحث مطرح شده در درس سی‌ام است که با ذکر مثال تبیین گردیده‌اند.

در درس سی و یکم «جناس» و انواع آن بیان شده است و درس سی و دو به «سجع» و انواع آن، «اقتباس»، «رَدّ العجز علی الصدر» و «موازنه» از محسنات لفظی پرداخته شده است.

محسّنات لفظی «براعت استهلال» و «حسن الأنتهاء» در درس پایانی کتاب یعنی درس سی و سوم به عنوان حسن ختام کتاب معرفی و توضیح داده شده‌اند. ابتدای هر درس، هدف درس مشخص گردیده و در پایان هر درس پرسش و تمرین جهت نهادینه شدن مطالب هر درس و ایجاد مهارت در تطبیق قواعد بر آیات قرآنی طراحی شده است.

در تعریف و شرح اصطلاحات از منابع مهم لغت و بلاغت که بیشتر آن‌ها به زبان عربی هستند، استفاده شده است و تلاش شده است که ترجمه‌ای ساده، روان و قابل فهم در اختیار مخاطبان به خصوص طلاب غیر ایرانی قرار داده شده است. البته جهت استفاده علاقمندان و آشنایی مخاطب با این منابع، متن عربی در پاورقی نیز ذکر شده است.

در نمونه‌های قرآنی برای توضیح بهتر، از گفتار مفسران استفاده شده است تا ضمن آشنایی فراگیران با تفسیر آیه، اهمیت و کاربرد علم بلاغت در تفسیر را نیز نشان دهد.

از خداوند مٔان جهت توفیق در نگارش این اثر سپاسگزارم. امیدوارم این اثر در مراکز علمی مورد استفاده قرار گیرد.

«ومن الله التوفیق»

مدینه امانی

۲۴ ذی الحجّة ۱۴۴۱ قمری